

Szegedy-Maszák Mihály
(1943–2016)

MTI Czibbal Gyula fotója

Verőfényben, néhány kis felhővel a fejünk fölött, ki-ki egyszerre magányosan és tömegben, elbizonytalanodva állunk a Farkasréti temetőben 2016. augusztus 9-én. Valaki beszél, de elveszítem a fonalat. Nekrológ? Bajban vagyok ezzel az írással. Szegedy-Maszák Mihályról írni, és arról, amit tőle tanultunk. Az olvasó azonosítja a műfajt. A szerző ír, és bármit ír, nyelvet, anyagot, formát választ. A nyelv, az anyag és a forma választásakor az elődökhöz való viszonyáról is dönt, a döntés pedig meghatározza az írásmű egészét. A nyelv, az anyag, az elődök, ha nem is súlytalan, de elég egyértelmű döntés. Hiába tudtuk, hogy *gyöngélkedik*, nehéz tudomásul venni a határvonalat, amelytől kezdve az elődök közé sorolódik a *Tanár Úr*; immár a lezárt élet és lezárt mű értelmében is. A forma kifejezetten gondot okoz, és szorongást kelt. Nem könnyíti meg a helyzetemet a halála után napvilágot látott írások, búcsúk sokasága sem.

Azt mondják, az angolszász „obit” (obituary) tényközlő műfaj. Már-már riport, amely megszólaltatja az elhunyt rokonait, barátait, ellenségeit, ismerőseit, akik értékelik a közérdeklődésre méltó élet részleteit. Kicsit olyan, mint egy alapkutatás. Kicsit meg is könnyíti a szerző dolgát. Nálunk a nekrológ, a híres embernek kijáró írásbeli végtisztesség inkább publicisztikai műfaj. De kinek volna kedve műfajokról szólni itt és most, gyászban, bánatban, szomorúságban?

Je ne suis pas en deuil. J'ai du chagrin.

Roland Barthes gyásznaplójának mondatai azt jelentik: nem gyászban vagyok. Bánatom van. Gondban vagyok. Szomorú vagyok. Nem könnyű ezt lefordítani. *A lehetetlen lehetőség* helyett inkább Szegedy-Maszák Mihály élőbeszédéhez fordulok segítségért. *Bizonyára* sokan emlékszünk ezekre a szavakra, fordulatokra, mondatokra. *Talán* nem mindegyiket szeretttük, *esetleg* akadtak, akik megmosolyogták némelyiket. Egy dolog biztos: mindezek egyedül rá voltak jellemzők, s egyáltalán nincs ellenemre, hogy itt és most kissé rendszertelenül felbukkannak, és idézik önmagukat. A művek bármelyike levehető a polcra, újraolvasható, de a *Tanár Úr* egyedi nyelvhasználatának egyébként írásban is tetten érhető sajátosságai csak azok-

ban tudnak igazán derűt kelteni, akik nemcsak hallgatták, de hallották is őt. Derűre pedig nagy szükség volna. Szeretném, ha ezek a mondatok *madeleine* módjára felidéznék előadásainak ízét és hangulatát.

Jut eszembe, *el lehetne tűnődni* azon, mennyire irigylésre méltóan foglalkoztatta Proust is. Valamelyik előadásában emlegette, hogy már Henry James úgy érezte, a világ egyre gyorsul, s egyre kevésbé van idő elmélyültebben foglalkozni bármivel. Mérei Ferenc nagyjából harmincöt éve körül azt állította, már nincs időnk Proustot olvasni. Tíz éve Szegedy-Maszák Mihály valamelyik konferencia szünetében kissé borongósan vetette fel a költői kérdést:

– *Vajon hányszor tudom még elolvasni Proustot?*

Az angol és a francia nagy nyelvterület, a magyar kicsi, tehát ez egy nagy probléma.

Ilyenkor van az embernek egy kis vigasza, hogy nemcsak a magyar fordíthatatlan – ez persze sovány vigasz.

A mű immanens megközelítése sajnos már lejárt a magát.

A szöveg jelenlét, tehát van valamelyes állandósága – akiket hülyének tart Derrida, azok ezt gondolják. Pedig a szöveg csak szüntelen új szövegösszefüggésekbe helyezetten él.

Természetesen és kissé gunyorosan, természetesen kissé gunyorosan megemlítette például, hogy Genette „együgyű fölsorolásnak” tekintette Jolles szociokulturális univerzáliáinak csoportosítását. Élénk kézmozdulatok kíséretében beszélt arról, André Jolles úgy vélte, hogy az emberi gondolkodás strukturáló képessége kilenc egyszerű elbeszélői formában nyilvánul meg. Ezek nyelvi struktúrák, *ugyebár*; s noha vannak esztétikai tulajdonságaik, nem irodalmi formák. Bennük a világra vonatkozó ismeretek, társadalmi tapasztalatok, értékítéletek rögzülnek és hagyományozódnak tovább. Leginkább valamilyen közösségi eseményhez vagy cselekményhez kapcsolódnak, és fő funkciójuk a felidézés megkönnyítése, az emlékezet ébrentartása.

A kilenc alapforma egyike az *emlékezés*, a *memorable*, amely a halál esetében ragadható meg leginkább mint egyszerű forma, mert kiragad valamit a történetegészből, egyszerűként mutatja fel, s egy metatény miatt hirtelen fontosságot kapnak a dolgok. Emlékszem, Ödön von Horváth esetét említette, akit 1938-ban a Champs-Élysées-n agyonütött egy viharban rázuhanó faág. A metatény átminősíti az előtte jelentéktelennek tetsző részleteket. A *memorable* a valóság, a hihetőség világában van. Nem leírja a személyiséget, hanem az emlékezetben élő, egymás mellé rendelt történésekből építi fel.

De számunkra hol itt a metatény? És a hihetőség? Kétségtelen, hogy 2016. július 25. után hirtelen fontosságot kaptak dolgok, jelentékenyebbek lettek a jellegzetes részletek. A kilencvenes évek szerdai napjai, a Múzeum körút, a harmadik emeleti szoba az egyetemen, a loholás a Kézirattár felé a vörös szőnyegen, vagy éppen az 56-os villamos vonala. Az emlékezet ébredezik.

Az örökkévalóság elvont és ijesztően semleges, de az itt és most konkrét és szomorú.

Sokan láttuk úgy, hogy takarékosan, szerényen, és dolgosan élte a hétköznapiakat.

Ahogy reformátushoz illő.

Látom, amint megvillan szemében a pajkos fény. A kíméletlenségig árnyaltan fogalmazott. Frye vagy éppen Ricœur kapcsán felvetette a kérdést: *Vajon vallásossága hatott-e károsan az irodalomfelfogására?* Nagy kérdés. De Ravasz Lászlóról szólva sem mulasztotta el megemlíteni:

A jeles Bánffy-hunyadról származó püspök is megsejtette, hogy valami baj van az eleve elrendelés tanával.

Takarékosan. Az akadémikusi taxicsekk sem akadályozta meg abban, hogy villamossal járjon. A4-es, egyik oldalukon már használt papírokból négybe vágott cédlákra firkantott címszavakat, gondolatokat – ezekbe bele-belepillantott előadás közben, nevetett, gesztikulált.

Szerényen. *Nem igazán tudok franciául; csodálom a szónokokat, de nem vagyok szónok; én nem értek hozzá, de azt hiszem, megkockáztatható az az előföltevés, mely szerint egyedül Belgiumban létezik többnyelvűség.*

Dolgosan. *Ahhoz, hogy aláhúzható mondatokat találjon az ember egy jó James-regényben, ahhoz már kell tudni olvasni. Jauss gyönyörűen tud korszakküszöbököt megállapítani nagyon kevés számú mű alapján. Az biztos, hogy a Searle bizonyos szempontból fafejű. Frye egész életében tagadta, hogy az irodalom feladata volna megállapítani, hogy egy mű jó vagy rossz. Hááát... meggondolandó, értékelése ugyanis megelőzi az elméletírást...*

Ha valaki vagy valami valakihez vagy valamihez tartozik, az még nem zárja ki azt, hogy máshoz is tartozzék, valami ilyesmi hangulat lengte körül. A valaki vagy valami lehetett tanár vagy tanítvány, téma, mű, kép, szöveg, zene. Semmi nem látszott feketének vagy fehérnek. Jó okunk volt azt hinni, hogy Szegedy-Maszák Mihály hitt a kulturális relativizmusban. *Bizonyos mértékig.* Nem lobogott, nem foglalt állást sem mellett, sem ellen, s mégsem tévedt el ezen a borzasztóan veszélyes területen. Eléggé hosszasan idézte a *Bauen Wohnen Denken* alapgondolatát: a halandó, ha szellemileg igényes, valahol lakik, valamit épít, azaz igazán nagy érték a szellemi helyhez kötöttségben terem, *s ebben a gondolatban az is benne rejlik, hogy az ember nem olvas, hanem újraolvas, az ember örökké idéz...*

Más kérdés, hogy a pasas ezt csak minden másnap állította.

Ha a magyar irodalom a lírában a legnagyobb, akkor valami baj van a magyar irodalommal. Persze a romantika előtt senki nem állította, hogy a líra a legmagasabb rendű műfaj, de ha így volna, ebből legalább két kérdés adódik, az egyik a magyar irodalom imént említett baja, a másik pedig az, hogy ha Shakespeare a legnagyobb, ez nem abból következik-e, hogy a dráma a legmagasabb rendű műfaj?

Muris. Provokatív félmosoly. Haj a homlokból két-három mozdulattal kisimítva. Panyókára vetett zakó. Az elmaradhatatlan nagy, fekete táskából kivett fehér vagy újságpapírba csomagolt könyvek.

A műveknek sorsuk van. Lehet, hogy sajnos, de ez a tény.

Az irodalomtörténet tényei persze mindössze szélesebb körben elfogadott ítéletek.

Másként értelmezzük egy történet elejét, ha tudomásunk van a végéről. De mi okozza a műalkotásokban, hogy azt érezzük: vége?

Kemény Zsigmond írja idős Szász Károly feletti **nekrológiában/nem inkább emlékbeszédében??** azt, amit a név behelyettesítésével idézek:

„Többnyire hibátlan alaptételekből szötte ki okoskodását, azonban olykor a más nézetűeket megfosztá az ellenvetésektől, a nélkül, hogy meggyőzte volna véleményének igazsága felől. Hangja tiszta, terjedékeny és erős volt. Előadása gyors, de az oratori hangsúly által, melyet gyakran kirívólag használt, egyenetlen. Hibáit, melyek lelki tehetségeinek és műveltségének nagyságát majdnem úgy hirdetik, mint tökélyei, csak azért említém [...], hogy szintén az igazságnak hódolva elmondhassam, miként én Szegedy-Maszák Mihályt a legelső rangú magyar irodalomtörténészek közé bátran merem sorolni.”

Az utolsó magyar irodalomtörténész Horváth János volt, de ne tessék engem a kollégáimnál följelenteni.

Hogyan tartozik a nyelv ugyanúgy mindannyiunkhoz? Hányszori használatra készül egy mű? Csak nagy művekkel érdemes foglalkozni? Amikor nézünk, hallunk, olvasunk valamit, tudatában vagyunk-e annak, hogy az mikori? Értékörzők vagyunk vagy csak maradiak? Olyan kérdések ezek, amelyeket tőle tanultunk, s amelyekre nincs egyértelmű válasz.

Verőfényben, néhány kis felhővel a fejünk fölött, ki-ki egyszerre magányosan és tömegben, elbizonytalanodva álltunk a Farkasréti temetőben augusztus 9-én. Olyan az ember, mint a lehelet, napjai, mint az átfutó árnyék. De a kis felhők fölött, kívül az időn, hátha valóban kezét fognak korokon át a nagyok. Megnyugtató volna.

Valaki beszélt, de elveszítettem a fonalat. Valami olyasmire gondoltam, hogy vajon a *gyarmatosítás utáni* vagy az *egységesülő* világban kinek van ideje és hányszor Proustot olvasni, *metszik-e egymást* valahol a *látókörök*, gyakorol-e *nyelvtisztítást* némely *bölcselő*, hányan ragozzák ikesen az ikes igét, *bíbelődik-e* valaki a *vilanykönyvekkel* e-bookok helyett, hogy vajon száll-e még föl valaki *társaskocsira*, néz-e *képládát*, fogyaszt-e *francia hosszúkenyeret*, *kapucínert*, vagy csak haladunk *vonalszerűen* valamerre mindannyian. És ami a legfontosabb, hogy vagyunk-e legalább *gyalogjáró követői* Szegedy-Maszák Mihálynak.

Jeney Éva¹

¹ A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete Irodalomelméleti Osztályának tudományos főmunkatársa.